

INEDITE

GHEORGHE ENESCU

JURNAL INTIM

CAIETELE 1 ȘI 2 (1962–65)
– FRAGMENTE –

*Jurnalul meu intim va constitui unul dintre cele mai
strașnice romane ce s-au scris vreodată.*

Gh. Enescu,
Jurnal intim, caietul 3, p. 15

(1)

Era în 23 iulie 1962 când, aflându-mă în fața Ateneului, mi-a venit ideea să-mi notez ideile, observațiile și unele întâmplări în caiet. Mă gândeam că „uitând oamenii, faptele și gândurile pierdem din experiență”, că reținându-le „ne vom cunoaște pe noi mai bine și vom ajuta altora să se cunoască pe sine”. Mă întrebam dacă „drumul vieții noastre viitoare nu e înscris cumva în rețeaua evenimentelor trecute și prezente” și mai notam că nu trebuie „să ne pierdem niciodată speranța”. Aveam 30 de ani și începuse să mă intereseze psihologia oamenilor. Îmbinând sinceritatea cu prudența mi-am însușit din vreme maxima „tot ce spun cred, dar nu tot ce cred spun”. Vedeam în jur mulți oameni ipocriți, simulanți, și am început să studiez formele simulării la diferiți indivizi. „Poza” specifică primei etape a tinereții mă enerva, mă negam pe mine însumi, căci trecusem și eu prin această fază. Mă enervau însă cei ce persistau în „poză” după vârsta firească.

Jucând „teatru” omul face eforturi pentru a-și impune o anumită imagine („poză”), cerută de situație și de relațiile sale concrete, încercând în același timp să mascheze relația sa psihologică naturală, care i-ar fi defavorabilă. În acest fel se exteriorizează nu reacția firească, ci cea interesată (cea care convine individului în situația dată).

Mijloacele de a crea impresia de realitate sunt foarte diferite: râsul, plânsul, mimica, inventarea de situații ș.a. Pe scurt, individul caută să facă ceea ce crede că *se cuvine* și nu ceea ce simte. Plânge sau râde, după cum în situația respectivă e obișnuit să se plângă sau să se râdă, dacă e interesat să facă una dintre acestea.

Nota editorului Iancu Lucica: Cele 58 de fragmente din *Jurnalul* lui Gh. Enescu au fost selectate din caietele 1 și 2, perioada anilor 1962–64 și o parte a anului 1965. Mai toate însemnările sunt datate, cu excepția unora care, fie au fost notate în aceeași zi, fie autorul a omis pur și simplu să le dateze. Pentru că aceste fragmente nu reprezintă nici 10% din conținutul celor două caiete am renunțat la menționarea datelor păstrând, pe cât posibil, ordinea consemnării lor.

Acum știu că există cazuri în care, din respectul față de ceilalți, ești obligat uneori, oricât de sincer te-ai comporta în genere, să adopți o anumită poză. Pe scurt, eram foarte interesat să descopăr distincția dintre „poză” și realitate.

Fire prin excelență independentă, trăind într-o societate totalitară, trebuia să cunosc bine omul cu care aveam de-a face. Lumea era așa cum era, nu puteai să acuzi pe nimeni de *joc în sine*. Pentru că oamenii nu se puteau exprima liber se recurgea la joc, unde individul apare în toată complexitatea sa. Două consideram a fi metodele cele mai eficiente de demascare a simulantului: obținerea situației de încredere (slăbirea autocontrolului) – metodă indirectă; „deruta” (silirea individului să treacă prin surprindere la atitudinea reală) – metoda directă.

De prima metodă țin, de exemplu, simularea că îl crezi, acordul (aparent) cu atitudinea simulantului, mirarea că nu a avut atitudinea „inversă” (pe care, de fapt, individul o are) și care ar fi fost mai firească (eventual mai „umană”), afișarea unei concepții care e în acord cu atitudinea intimă a respectivului, întrebări ocolitoare în legătură cu faptul presupus, provocarea unei discuții legate de un caz analog în care luăm partea atitudinii pe care o presupunem identică cu atitudinea intimă a individului de față.

De procedeu direct țin: punerea individului în *contradicție* cu un fapt, inspirarea ideii că „se știe” despre ce-i vorba, inocularea convingerii că atitudinea „e lipsită de urmări” (adică nu mai interesează în mod deosebit).

E bine de știut că în „joc” intervin raporturile reale dintre indivizi, cunoașterea reciprocă, capacitățile proprii fiecăruia și că, de obicei, individul folosește resursele sale sufletești și numai în cazuri foarte rare încearcă să „improvizeze” dincolo de acestea, ceea ce este valabil și pentru marii actori. Visasem cândva să mă fac scriitor și asta m-a stimulat să cercetez bine oamenii. Un scriitor este un fel de detectiv al spiritului.

(2)

Nu cred că greșesc dacă spun că pentru fiecare dintre noi opinia celor din locul natal reprezintă judecătorul nostru suprem. Poate că o mare parte din secretul vieții noastre stă în această „hartă” populată cu imagini, pe care o avem permanent în conștient, sau cel puțin în subconștient. Am avut parte să stau la Moscova patru ani, pot să declar că „opinia Moscovei (care mă cunoaște) nu are puterea opiniei satului meu Pavăț”. Mă voi întoarce într-o zi în sat, dar vreau să mă întorc în așa fel ca să nu fac de râs satul meu. Satul meu este unul dintre miile de sate românești „ascunse de lume”, „bătute de Dumnezeu”, aflate la „marginea pământului”, sat care nu s-a distins prin nimic decât prin mizerie și ignoranță. Astăzi s-au făcut multe în el, și totuși, numai o operă spirituală izvorâtă din luturile lui ar putea să-i dea strălucire. Voi fi oare eu acela care să-l scoată din anonimat? Nădăjduiesc. Un colț de lume înlănțuit de șase moșii. Un „ciopor” de case înconjurat de șase balauri. Dacă aș putea să-i dau puțină strălucire!

(3)

Satul Pavăț e așezat pe un deal aflat între două văi – valea Hușniței (la nord) și valea Peșteanei (la sud). La drept vorbind, casa noastră se află la vreo doi kilometri depărtare de sat, făcea parte dintr-un ciopor de case, locului i se spunea „Linie”. La vreo jumătate de km spre apus era un alt ciopor de patru case dintre care două boierești (casa lui Dancău și casa lui Popescu, poreclit Doangher). Locului i se zicea „La Fântână” din cauză că acolo se găsea o fântână de la care luam apă. Puțin mai mai la răsărit de „Linie” erau „Gurăneștii” (patru case).

Dincolo de râul Peșteana se întindea Dealul Bocenilor, iar peste Hușnița, Dealul Cremenii. Dealul nostru sfârșea la sud în câmpia Peșteanei, iar la nord în câmpia Hușniței. La poalele dealului, spre Peșteană, era drumul ce urca spre deal și străbătea satul Pavăț.

Satul ținea de comuna Târna, o comună destul de cunoscută, mai ales după evenimentele din 1907. Târna de Jos, unde se afla primăria, era la vreo kilometru de „Linie”, iar dincolo de ea, pe deal, se afla Târna de Sus (satul Bărzuica).

Cred că satul nostru era cel mai sărac din zonă, totuși, avea biserică și școală. La noi era mare rușine să n-ai biserică și era un grav reproș să ți se spună „bă, voi nici biserică n-aveți!”. Satul propriu-zis era așezat pe vârful dealului, dar „La Fântână”, „Linia” și „Gurăneștii” se aflau pe o pantă, cam la jumătatea distanței dintre câmpia Peșteanei și culmea dealului. Când mă urcam pe prispa casei vedeam până în valea Peșteanei și-mi imagineam că mă aflu la conacul Novăceștilor din povestea lui Gruia, imaginându-mi cum urcă turcii spre conac.

Părinții mei au fost oameni săraci, dar cu timpul se ridicaseră deasupra celor din jur, cu excepția moșierilor, se înțelege, iar moșierii erau vreo cinci în vecinătate. Tata (n. 1888) fusese paznic („slugă”) la unul din ei, dar prin '920 a „zbughit-o” la București, la C.F.R. (atelierile Grivița). La împrumutarea din 1921 a primit două hectare de pământ, mai sus de grădina casei, „la culme”, pământ de cea mai bună calitate. Avea cinci clase primare și era știutor de carte. Mama (n. 1898) era originară din Fântâna Domnească, tot dintr-o familie săracă (născută Cazacu). Erau șapte copii (cinci fete și doi băieți). Fusese singura fată din generația ei care învățase carte (patru clase). Tatăl ei, C-tin Cazacu, era geambaș de cai. Ea fiind copilul cel mai mare trebuia să-și ajute părinții, cum se obișnuiește, la creșterea celorlalți copii.

Atât tata, cât și mama, erau mici de statură. Tata semăna a grec, avea mustăți și aducea puțin cu Caragiale. De altfel, etimologia numelui nostru este grecească (Ione – Ene – Enescu). Despre cei bătrâni nu știu mare lucru, doar că unul din străbunicii tatălui (cel după mamă, dacă țin bine minte) venise din Serbia. Mama o fi venit și ea din stepele Rusiei (numele Cazacu s-ar putea să fi fost la început o poreclă). De altfel, unul din frații ei avea figură de tătar (semăna cu actorul Colea Răutu). Patriot (uneori naționalist) am totuși îndoiali că ar exista vreun român care să nu fi avut la origine cel puțin un alogen. Din această cauză am respins întotdeauna concepția „sângelui pur” înlocuind-o cu ideea că omul este ceea ce face și gândește.

Ținând seama de sărăcia de la care a pornit tata, se poate spune că era un gospodar. De altfel, în sufletul său, deși a stat douăzeci de ani în București, nu a devenit niciodată orășean. Visul lui a fost să strângă bani pentru a cumpăra pământ și a-și face o gospodărie. Din nefericire, totul s-a sfârșit cu zădărnicia².

(4)

Amintiri fugare:

- 1) Sora mea fugind de bunica (la poartă),
- 2) Moartea surorii (siciul în tindă),
- 3) Sfântă Marie Mare (în brațe la țața Icoana plângând),
- 4) Bătaia mâncată de la bunica (straturile),
- 5) Bunica și mălaiul crud.
- 6) Bunica venind de la târgul Strehaiei.
- 7) Bunica bolnavă (plâng),
- 8) Moartea bunicii,
- 9) Costumul de marinar,
- 10) Merg cu vacile,
- 11) Costică bea țuică și înțepenește,
- 12) Costică a căzut în curte și a înțepenit,
- 13) Mama blestemă pe tata,
- 14) Tata întreabă de „mama” (bunica moartă),
- 15) Tata mă aruncă în zăpadă,
- 16) Războiul (1939, „Ce e războiul?”)

Acestea sunt amintirile mele fugare de până la vârsta școlară. Prima amintire datează, cred, de la vârsta de doi ani și jumătate.

(5)

Pentru alții nu înseamnă nimic, pentru mine, însă, fiecare om (cu fizionomia, atitudinea, vorbele aruncate, acțiunile lui) constituie o parte indispensabilă a ființei mele. Morți sau vii ei acționează în conștientul și subconștientul meu. „Pentru ei”, unii au dispărut, „pentru mine” ei există atât vreme cât voi exista și eu.

Orice lucru dispărut trăiește în lucrurile cu care a venit în contact. Cu cât relațiile noastre sunt mai bogate, cu atât existența noastră este mai intensă și mai de durată. Dar relații bogate se pot stabili în diverse chipuri. *Opera este chipul cel mai durabil.* Atât cât am făcut, atât vom dura. A trăi mult în conștiința altora, iată idealul infinit.

² Acest text este un fragment dintr-un text autobiografic mai amplu, anexat de autor mult mai târziu primului caiet. Nici textul (1), nici textul (3) nu sunt datate. Din comparația scrisului se poate deduce că ele au fost adăugate undeva pe la sfârșitul anilor optzeci. O dovadă în plus că Enescu nu a luat în ușor problema acestui *Jurnal*, chiar dacă nu a vorbit niciodată despre el cunoscuților. De altfel, trebuie spus că la vremea când a fost scris, un asemenea jurnal putea crea mari greutăți autorului său. (n. ed. I.L.)

Descriind oamenii din satul meu îi fac să trăiască acum „pentru mine”, mâine poate pentru alții. Un om înseamnă o experiență. A descrie oamenii care stau la temelia propriei mele experiențe înseamnă a descrie părți din această experiență. *Creierul nostru este o lume a fantomelor*. Amintirile = universul fantomelor din creier.

(6)

Familia mea a dat mulți luptători pentru independența și libertatea poporului român.

- 1821. Răscoala lui Tudor Vladimirescu – un pandur (a nu se confunda cu boierul Enescu).
- 1877. Războiul de independență – un căzut pe front, în Bulgaria.
- 1907. Un participant la răscoala țărănească (tata).
- 1918. Întregirea patriei (tata + doi frați ai săi).
- 1933. Greva de la Grivița (tata + unchiul).
- 1944. Contra fascismului (doi frați).

Avem, cum s-ar spune, *tradiție revoluționară*; soarta noastră a fost legată de soarta poporului român. Tradiția noastră de luptători, deși a rămas anonimă până acum, este o parte din marea tradiție a poporului român. *Cum aș putea dar să nu iubesc poporul pentru care au luptat frații, părinții și strămoșii mei?*

(7)

Țin și acum minte șocul pe care l-am suferit la trecerea de la sat la oraș. În 1947 am trecut de la Gimnaziul Unic din Fântâna Domnească la Liceul „Aurel Vlaicu” din București. Din elev premiant am ajuns, cu tot efortul depus, la jumătatea clasei. Dacă pentru cei de la oraș, limbajul primelor clase nu este altceva decât o aprofundare a „limbajului de pe stradă”, pentru cei de la sat totul este necunoscut. Orașul te *informează* prin toate simțurile la fiecare pas pe care-l faci. Lumea aceasta a orașului, care acționa din toate părțile asupra tuturor simțurilor, mă amețea și mă dezorienta.

Există neîndoios și o anumită „delăsare” a copilului de la sat apărut într-un oraș mare în care se trezește antrenat, solicitat fără voia lui, din toate părțile. Așa se explică de ce elevii de la țară devin, pentru un timp, „vagabonzi”. Adevărul este că ei încep prin a fi *descurajați*. Nu pot rezista cu experiența lor rudimentară uriașei presiuni care te solicită din toate părțile. Sunt buni, în schimb, la matematică. Prin caracterul ei formal, matematica este indiferentă față de masa experimentală de amănunte.

A preveni „șocul” este o sarcină importantă a psihologilor noștri. Părinții de la țară nu înțeleg nimic din toate acestea și sunt surprinși și abătuți. Ei judecă simplu: „s-a golănit!” punând toată vina pe copil, ca și cum această ființă plâpândă și neexperimentată ar putea ține piept uriașei și ipocritei lumi care-l înconjoară. Abia mai târziu tânărul „își revine”. El își dovedește atunci superioritatea. Atunci

orășenii nu mai înțeleg nimic: „cum a ajuns ăsta om de știință? Doar era un mediocru în liceu?”. Șocul este provocat prin trecerea de la un nivel de experiență la altul mai înalt.

(8)

Legăturile dintre noi și semenii noștri „inferiori” sunt uneori (mai ales pentru cei crescuți la țară) atât de afectuoase încât intră în fondul cel mai prețios al personalității noastre. Îmi stăruie în minte imaginea câinelui Dudaș, a motanului Matei, a bouului Mișu, a berbecului Bălan, gâsca (fără nume) și multe altele. Fiecare își avea personalitatea sa fixată prin fapte interesante și caracter, personalitate imprimată duios în memoria noastră.

Cu Dudaș am trăit ani de zile, a fost tovarășul blând și nedespărțit al întregii noastre copilării. L-am găsit în universul din jur atunci când am început să iau seama la lucruri. A murit în '45, într-o iarnă aspră, în tindă, lângă prag. Eram deja la gimnaziu. Ar fi meritat un mormânt și o cruce. Ascuns de oameni, am plâns cu toată durerea pe care mi-a pricinuit-o moartea prietenului celei mai frumoase vârste.

Dar motanul Matei? Matei care se lăsa chinuit în fel și chip de imaginația noastră neastâmpărată, și care nu izbutea să poarte „cizmele” împletite nici cât să străbată acoperișul casei?!

Dar Mișu, cea mai frumoasă rasă de bou ce mi-a fost dat să văd, și care, prin mama lui a adevărit proverbul „unul și bun”? Avea corp suplu de armăsar, părul lins, maro, o pată albă în frunte, smocul cozii alb, „șosete” albe la picioare. Ar fi putut concura la frumusețe cu orice cal pur sânge.

Mișu crescuse cu noi, răsfățat de noi. Copil neastâmpărat și blând, cu suflet de aur! A avut nefericirea să-și rupă un corn. Cât am plâns cu toții! Este adevărat că animalele împrumută din sufletul stăpânului, dar și ele ne dau uneori pilde neașteptate pentru experiența noastră omenească, prea adeseori îmbibată de răutate.

Îmi aduc aminte de o întâmplare. Eram sus la culme, păzeam boii noștri și pe ai lui Ion al lui Toma Guran. Prian, bouul lui Ion era puternic și rău. Niciun bou nu izbutea să-l învingă. Dacă se întâmpla ca adversarul să cadă, îl spinteca cu coarnele până îl lăsa mort. Îmi aduc aminte cum l-a gonit o oră pe bouul nașei. Cât am mai alergat prin luncă să-l oprim! Cu ce ură în ochi fulgera! S-ar putea spune că exprima dușmănia cu care stăpânii înșiși se tratau între ei. Ură fulgerată prin ochii mari și pe nări.

Mișu era foarte puternic și poate l-ar fi învins, dar întotdeauna îi scăpa cornul rupt, îi luneca fruntea în momentul hotărâtor dând adversarului prilejul să-l surprindă într-o poziție dezavantajoasă. Mișu nu se lupta niciodată cu ură. El avea un fel de ciudă pe răutatea adversarului. Pentru el lupta era un fel de „sport”, o primea de obicei provocat. În curtea casei, cu Galbenu, se sbenguia doar. În toate cazurile i-ar fi plăcut zburdălnicia, dar cu Prian a lui Ion știa cum stau lucrurile. Nu

fugea însă niciodată până nu simțea că are o poziție imposibil de refăcut. Atunci se bizuia pe „lunganele” lui, și la acest capitol nu-l putea nimeni depăși. Înfrângerea s-a repetat ani de zile, dar pe măsură ce timpul trecea, Prian, care era mult mai în vârstă, pierdea din puteri.

Cum spun, eram sus la culme într-o zi frumoasă de toamnă. Prian, într-o clipă de neatenție de-a mea se repezi spre Mișu. Lupta începu dârză, ca de obicei. Spre surprinderea mea, Prian fu prins într-o rână și pus la pământ. De parc-ar fi fost de prisos, nu făcea nici cel mai mic efort de-a se ridica. Era epuizat. O ură neputincioasă i se revărsa din ochi.

Ce va face Mișu? Mișu îl privi lung, mirat, surprins el însuși de întorsătura pe care au luat-o lucrurile. Apoi, cu ochii blânzi făcu un pas spre el și cu limba lui mare și aspră începu, după obiceiul de acasă, să lingă ușor fruntea adversarului. Nicio urmă de dușmănie. Privirea lui caldă și blândețea nesfârșită păreau să-l intrige pe cel căzut. Era o zi caldă și liniștită, doar pe deasupra se auzeau țipetele cocorilor în drumul lor spre țările numai de ei știute. Mișu parc-ar fi spus cu tristețe cuprinzând cu privirea pe cel căzut: „ei frate, ai fost odată tare, neînvins, dar acum...”. Ce s-ar fi putut întâmpla dacă el ar fi fost cel învins? Am înțeles atunci că și în lumea celor ce nu cuvântă există caractere, iar Mișu cu siguranță că era unul dintre acestea.

A îmbătrânit și Mișu, dar a rămas tot timpul copil. Sfârșitul i-a fost însă nefericit și l-am plâns ca pe un prieten, ca pe cel mai bun prieten al copilăriei mele. Foamea omenească l-a cerut.

În târg (la oborul de vite) a fost vândut pentru abator. A trecut pe lângă casa noastră în cireada de vite. Era un suflet mare rătăcit din întâmplare în lumea necuvântătoarelor. Văzând casa, Mișu n-a putut rezista, s-a îndreptat spre ea în fugă. Ai casei au ieșit să-l vadă. Plângeau cu toții. Mișu s-a uitat la ei lung, plângând cu ochii lui mari, implorându-i să-i deschidă, ca de atâtea ori, poarta. A plâns, faptul e real. Apoi s-a dus. A fost împins în mulțime cu greu, pe un drum fără întoarcere.

De câte ori culcați în tinda magaziei ne-a pieptănat părul cu limba lui mare și aspră! De câte ori l-am tras de urechi, de picioare, sau l-am călărit, el supunându-se cu superioară înțelegere neastâmpărării noastre.

(9)

Azi am împlinit vârsta de 33 de ani, o vârstă la care toți se uită întrebător. „Cum îi va pica zarul?”. Mă maturizez lent și idealurile se realizează greu.

(10)

Orice deplasare spre stânga sau spre dreapta schimbă rolul fiecărui individ. Unul și același individ poate juca n roluri, unde n este numărul de indivizi la care individul este raportat. Proprietatea acestor relații constă în faptul că pentru fiecare

individ există m relații în care poate sta cu n indivizi (m relații înseamnă relații particulare din categoria dată). Numele fiecărei relații urmează exact raportarea individului.

(11)

La centenarul Universității l-am văzut pe Gheorghiu-Dej în prezidiu. Părea foarte modest. Alături stătea Leonte Răutu. Dej se apleca din când în când să-i spună ceva. Colegul meu de alături, I. S. zice: „ia uite pușlamaua, așteaptă să se plece șeful spre el”. L. R. asculta cu superioritate. Se știe un „stâlp”. Evreii au avantajul de-a gândi lucid, ei nu-și fac iluzii; au simțul valorii. Tocmai de aceea se menține L. R. El face jocul lui Dej, dar mută și propriile sale piesele. Desigur, și Dej își are calculele sale. Astă vară stăteam pe bancă cu Vera pe Aleea Aviatorilor. Era aproape seara. Observăm că vine Dej însoțit de Drăghici și Apostol. Ne ridicăm în picioare și spunem „Bună seara”. Dej ne răspunde. Ce m-a surprins era că nici în față, nici în spate nu am văzut vreo urmă de supraveghetor. Era după declarația din aprilie.

(12)

Am criticat societatea veche și pe cârmuitorii ei. Acum nu mai avem nici societatea veche și, evident, odată cu ea au căzut și capetele. Trebuie să supunem criticii proprii noștri oameni (de jos sau de sus). Critica însă nu trebuie să ducă la anarhie.

(13)

Contactul strâns și raporturile libere cu cultura occidentală ne aruncă într-o concurență căreia este îndoilenic că-i vom putea face față. Cu cadrele și cu produsele noastre spirituale de astăzi am putea da faliment pe o „piață culturală comună”.

(14)

Una dintre condițiile reușitei în viață este *de-a împărtăși numai rezultatele, nu și metoda*. A împărtăși metoda înseamnă a crea eventualitatea de-a o întoarce împotriva ta. *Procedeele vieții* trebuie să constituie un secret al fiecăruia.

(15)

Cei patru ani la Moscova au constituit pentru mine o școală a vieții ce nu poate fi comparată cu niciun alt moment din viața mea de până atunci. O permanentă amenințare pentru existență îl face pe om să fie atent la orice. Omul trebuie să fie atent în special la vorbă. Cine știe „să citească” vorbele poate reconstitui întreg individul dintr-o frază.

Pagină din Jurnalul lui Gh. Enescu

(16)

Sfaturi pentru mine însumi:

– A acționa mult și a vorbi puțin, acesta este idealul. Acțiunile trebuie dispuse în serie și nu concomitent.

– Dacă o acțiune *B* depinde de o acțiune *A*, atunci acțiunea *B* nu trebuie începută până când nu a fost dusă cu bine la capăt acțiunea *A*.

– A te decide greu și a acționa energic.

– Nu spune niciodată „sunt aproape gata cu acțiunea cutare”. Singurul lucru pe care îl ignori este tocmai faptul că ești sau nu aproape gata. Nu vei ști niciodată de unde pot veni piedicile.

– Nu face dinaintea reclamă unui lucru. Așteaptă să termini.

– Când desfășori o acțiune importantă care depinde numai de tine este cuminte să te izolezi de ceilalți. Dacă ai nevoie să taci pentru un timp, atunci izolează-te pe cât poți de ceilalți. Este singura garanție că vei tăcea.

– Nu uita: nu toți oamenii îți vor binele, dar nici toți răul. Ceea ce e greu să determini este cine anume îți vrea pe una și cine pe cealaltă.

- Dintr-o vorbă poți reconstitui firea sau intențiile omului, așa cum Cuvier a reconstituit animalul dintr-o vertebră.
- Un prieten bun face cât o mie de dușmani în ce privește forța.
- Există puțin oameni care ajută din bunătate, cei mai mulți ajută din interes sau din teamă.
- Nicio afirmație nu este absolută în legătură cu caracterul oamenilor.
- Dacă simți că s-ar putea să-ți strici prietenia cu un om, atunci îndepărtează-te pentru un timp de el. Prietenia merită să fie salvată.
- Nimeni nu te poate împiedeca să-ți faci o „prietenie de interese”. Ceea ce nu trebuie uitat este faptul că nu e decât o prietenie... de interese.
- Ferește-te să stârnești invidia celor care îți pot face rău.
- Fii modest, dar nu te lăsa călcat în picioare.
- De vrei să știi dacă o acțiune este bună consultă-te cu dușmanul. E aproape sigur că-ți va spune „e bună” când e rea, și „e rea” când e bună.
- Dacă un om te cunoaște mai înainte ca tu să-l fi cunoscut, să te întrebi de unde te cunoaște. Dacă te cunoaște de la dușmani, ferește-te, s-ar putea să-ți fie el însuși un dușman necunoscut.
- La munca obștească, dacă este cu adevărat importantă, să iei neapărat nota zece; dacă e simplă pierdere de vreme să iei neapărat cinci. Așa cer vremurile noastre.
- Ferește-te de lingușitori. Numai câinii te lingușesc sincer.
- Dă de înțeles că nu ierți, dar răzbunarea să n-o aplici decât în cazuri grave.
- Nu-ți face probleme cu autoritățile cât ești mic în rang. Când ești mare fă ceva durabil. Abia după aceea poți lua cuvântul.
- Dacă scopul e nobil, merită chiar să te înjosești pentru el.
- Ascultă-l pe șeful prost ca și pe cel cuminte. Fă numai ce zice cel cuminte.
- Cu răuvoitorii discută fleacuri (despre femei, în general, despre climă, despre sport).
- Caută să dai la o parte murdăria pe care o găsești în drum, altfel cei ce vin după tine ar putea crede că tu ești vinovatul.
- Un succes trezește invidia; mai multe, dușmănia. Invidia = primul pas spre dușmănie.
- Cu cât te adâncești în cugetare, cu atât devii mai rău.
- Nu încerca să induci în eroare pe cei ce te-au cunoscut bine.

(17)

Discuțiile care se poartă astăzi în legătură cu modelarea proceselor intelectuale au uneori un caracter cel puțin troglodit. În fond, principiul este următorul: *tot ce există în natură poate fi reprodus cu mijloacele naturii*. Al doilea: *natura permite o înfinitate de combinații*. La cele două se adaugă și un corolar: *limita posibilităților de reproducere și transformare a naturii este doar o limită actuală și nu una permanentă*.

(18)

Vineri am avut o discuție cu Ath. Joja. L-am găsit discutând cu Penescu (inginer în automatică). Mi-a oferit o cafea pe care am vărsat-o, în parte, pe fotoliu. Altădată i-am făcut fărâmituri pe jos. Trebuie să-i fi părut foarte grosier. De altfel (lucru penibil), mi se mai întâmplă asemenea gafe. Spre deosebire de altă dată, s-a comportat foarte circumspect cu mine. Nu înțeleg de ce. Mi-a făcut de câteva ori bine și n-am intenția să-i răspund cu rău. Am înțeles totuși că are un principiu: respectarea ierarhiei. Nu vrea să sari peste altul deoarece îi e teamă să nu sari și peste el. Acum îmi dau seama că oricât ar vrea să fie omul de larg, nu-și va putea depăși limitele. Slăbiciunea lui constă în faptul că nu are suficientă pregătire logică și e nevoit să „filosofeze”, chiar dacă onorabil. Orice atitudine cât de cât serioasă și de fond îl afectează, deși el are multă bunăvoință. Oamenii, însă, care să aibă bunăvoință împotriva lor sunt destul de rari.

Am auzit că prof. Alexeev, cel care a scris introducerea la traducerea *Studiilor de logică* în limba rusă, ar fi scris-o cam cu două tășuri. Mi-a spus-o M. C.; Joja însă nu mi-a vorbit nimic despre acest lucru. Am încercat să aduc vorba, dar în zadar. De ce mi-a ascuns? Cred că n-a vrut să facă vâlvă. Se poate că acest lucru l-a iritat peste măsură și acum e atent la orice atitudine față de el. Poate de aceea e puțin circumspect și față de mine (?). Să rezum tabloul personalității lui:

- Om corect,
- Om inteligent și fin,
- Cult, dar nu pregătit suficient pentru logică și nu are calități de cercetător,
- Are un spirit liber și neconformist,
- Cere să se respecte ierarhia,
- Are complexe de inferioritate.

H. Wald spunea odată: „Joja a început să scrie după ce a fost făcut academician”. Poate de aici și complexele lui. Altcineva aprecia că *Studiile de logică* au „stil avocățesc”.

Se teme mult să nu i se fure ideile. Mi-a mărturisit-o: „noi am înființa un cerc de logică, dar vin unii necinstiți care nu fac altceva decât să fure idei”. Mărturisesc că are dreptate. Totuși, exagerează cu prudența. Nu-l consider profund, deși e om de idee. Față de alții, sub raportul scrisului este un intelectual cinstit.

Ne chinuim să scoatem o „Colecție de logică” la Editura Științifică. Am crezut că vor putea să apară, fără reticență, toate marile tratate de peste hotare: Hilbert, Church, Kleene, Lewis, Curry, Tarski ș.a. M-am călăuzit după principiul să fie reprezentat fiecare domeniu al logicii contemporane. Din comitet fac parte: Joja, Moisil, Neculcea, Stoichiță, M. Constantinescu (de ce?) și eu. Am vorbit eu, ca

intermediar între editură și comitet. Principiul meu i-a cam speriat pe Joja și pe Moșil. Moșil s-a împotrivit traducerii lui Curry („e nominalist”)³.

Printre cărțile programate, una era a mea: *Introducere în logica simbolică*. Când am adus vorba de ea, Joja sare: „Bine, dar să știm și noi despre ce-i vorba”. Am răspuns că „tov. Moșil a văzut planul și a promis să mi-o citească. De altfel, o să apară sub redacția dumnealui”. De, Joja a înghițit-o. Am înțeles că nu-i prea place să mă lansez. Mi se pare că gândește: „ia să nu-i dăm nas, altfel și-o ia în cap”. A apărut între noi o fisură. Cum va evolua? Eu voi continua să-l stimez și să-l sprijin, însă cât va dura buna noastră înțelegere?

Pentru mine se pune o problemă: dacă eu continui să-l sprijin, îmi ridic în cap pe toți adversarii lui, care sunt nedrept de mulți. Unii dintre ei nu-și dau seama de raporturile dintre noi, ei judecă astfel: „e omul lui Joja!”. Totuși, din moment ce el nu-mi mai acordă niciun sprijin, nu mă trezesc eu într-o zi în față cu toți acești adversari? E drept că mulți dintre ei au săbii de carton, dar și cu acestea îți pot scoate ochii.

Astăzi mai mult ca oricând domină „spiritul de gașcă”, „grupulețele”, „relațiile”. *Fără relații ești mort!*, spune o vorbă. Ath. Joja e om corect, dar o corectitudine moartă, el n-are niciun prieten. Într-o zi s-ar putea să rămână singur. Asta pentru că n-a ajutat pe nimeni cu părtinire, nici măcar pe oamenii corecți. Și omul cinstit așteaptă de la un prieten un ajutor. Ar putea fi egoist? Nu cred. Cred mai degrabă că n-are interes să „se lege de cineva” (afară de nevastă). Sunt mulți care mă bombardează în numele lui. Câtă vreme va fi tare și mare, probabil că nimeni nu-mi va produce vreun rău, dar după aceea? Eu sunt obligat moralicește să nu acționez împotriva lui, însă aștept ca și el să fie constant față de mine, altfel... morții cu morții și vii cu vii!

Se pare că e certat cu Ralea (sub imboldul lui Leonte Răutu). De unde deduc? Într-o zi îmi spune: „se pare că P.P.-Neveanu e băiat inteligent”. Or, P.P.-Neveanu se anunță a fi succesorul lui Ralea.

Azi am aflat că Mihai Ralea a scris (= a scris Tr. Herseni) recenzia la cartea lui Joja, *Studii de Logică*, sub impulsul lui Leonte Răutu (la rândul lui, pentru a-i face pe plac lui Ghiță). Altfel, M. Ralea e mare p. Ce-i drept, nu tot ce se spune pe seama lui e adevărat.

Gr. Moșil. Om de talent, dar mare șmecher. În timpul când nimeni nu se ocupa cu logica matematică a început să se ocupe el. Tot ce-a scris e vax, spre

³ Este vorba de antologia *Logică și Filozofie* (575 pagini) apărută la Editura Politică, în 1966, sub coordonarea lui Gh. Enescu și M. Târnoveanu, cu o prefață de Gr. Moșil. Este prima culegere de texte de logică matematică și filosofia fundamentelor apărută în limba română. În culegere apare și *Introducerea* la cartea lui H. B. Curry, *Foundations of Mathematical Logic*, McGraw-Hill, New York, 1963. După propria sa mărturisire, Enescu a corespondat pe tema textelor antologate cu B. Russell, A. Tarski și cu alți autori din culegere, cu care a schimbat opinii pe diferite teme logice. (n. ed. I.L.)

surpriza mea. Mici modificări de terminologie, reordonare a tezelor, ici-colo câte o reflecție. Spirit mercantil, brutal, speculant. A știut să inducă în eroare. Precizez: șmecher, dar de o anumită treaptă (în rândul oamenilor de talent)⁴.

(19)

Pentru mine stilul ideal = unitatea perfectă dintre idee și expresie. Există, evident, două abateri de principiu: stilul eliptic (când ideea depășește expresia) și stilul prolix (când expresia depășește ideea). Dacă stilul eliptic este expresia unei mari tensiuni intelectuale, tensiune ce se vrea exprimată oarecum fără expresie, stilul prolix este expresia leneviei sau a limbuției. Stilul prolix are ca specie detestabilă, în cea mai mare măsură, stilul împrumutat (folosirea modului de exprimare al altuia).

(20)

A spune „Toți oamenii sunt egali” este cea mai mare greșeală. Noi luptăm pentru o egalitate socială recunoscând, și chiar punând în drepturi depline, o inegalitate naturală.

(21)

O cărămidă în grămadă și o cărămidă zidită nu este același lucru. Funcția dă valoare lucrului. O idee izolată poate fi banală; o idee cu care se construiește este altceva. Piatra de încercare a ideilor este aplicarea lor în explicație și în utilizările practice.

(22)

Sunt obosit, iritat și susceptibil. Sufăr mult de mania persecuției. Sunt bănuitor la culme. Uneori am impresia că sunt rău și cinic. Cu toate acestea, un lucru e clar: într-un om bun mă încred ca un copil și mă simt alături de el vinovat, dar fericit.

(23)

Sunt fatalist, în sensul explicat de mine. Puțin mistic = cred în „steaua mea”. Misticismul meu este coordonata mea psihologică, nu ideologică. Este un fel de optimism exagerat, care e gata să creadă în lucruri a căror necesitate n-o poate

⁴ Acesta este primul text despre Moșil din *Jurnalul* lui Gh. Enescu. E bine de știut că atitudinea lui Enescu față de Moșil, așa cum apare ea și din celelalte caiete ale *Jurnalului*, nu a fost una de contestare, dimpotrivă, Enescu a apreciat contribuțiile lui Moșil în logică și a scris despre ele ori de câte ori a avut ocazia. Multe observații, cum este și aceasta, sunt făcute sub influența stărilor de moment, lucru pe care Enescu îl recunoaște explicit într-unul din textele caietului 3. (n. ed. I.L.)

dezvălui și nici nu-l privește. Sunt și puțin superstițios. „Credința în stea” poate fi rezultatul unei presimțiri, a unui inefabil, dar superstiția este teama de întâmplare, o teamă exagerată într-atât încât întâmplarea e scoasă din orice legătură reală. Superstiția mea este psihologică, nu ideologică (discordanță între psihologic și ideologic).

(24)

Antidogmatic este cel ce-și revede mereu regulile și le completează.

(25)

Simt atâta forță intelectuală în mine încât, în momentul de față, cred că aș putea să fac față pe plan european în domeniul cercetării. Polemica este marele meu atu. În acest domeniu l-aș putea da peste cap și pe dracu. Drama mea constă tocmai în faptul că nu pot realiza nici 1% din acest talent polemic. Rușii au avut ocazia să simtă puțin „cuțitul” meu polemic. Tare aș vrea să dau peste cap vreo doi-trei nemțoi încuiați, vreo câțiva englezi umflați în pene. Nemții își închipuie că dețin monopolul înțelepciunii. Vom arăta în curând ce pot „opincarii” și „mămăligarii” de la Dunăre. Bate vântul în favoarea noastră. Rolul lor s-a terminat, au îmbătrânit, acum vine istoria celor din urmă.

(26)

Oricât ne-am strădui să fim binevoitori, minoritățile naționale constituie o forță centrifugă. Evreii în toate direcțiile (cosmopolitism), ungurii spre Ungaria (cu Ardeal cu tot), nemții spre Germania, și așa mai departe. Aceasta înseamnă că în momente grele pentru națiune, când se cere maximum de unitate, forțele centrifuge trebuie strunite. În mod normal toți trebuie să fim cetățeni ai Republicii și nimic mai mult.

(27)

La ședința consiliului științific, Al. P. (pseudofilosof) a susținut că traducerea *Organonului* în limba română a fost... o greșală. La același consiliu, Ed. N. (pseudocibernetician) a susținut că nu e nevoie de o a treia carte de... logică matematică și nici de traducerea *Fizicii* lui Aristotel. De unde or fi apărut vandalii ăștia?

(28)

Pentru a cunoaște un om îmi trebuie să știu doar câteva lucruri:

- a) Ce atitudine are față de un mare reprezentant al poporului (ex. Eminescu)?
- b) Ce atitudine are față de diferite națiuni străine (ex. evrei)?
- c) Ce atitudine are față de femeie?

- d) Care sunt oamenii politici preferați?
 e) Un fapt important din care să se vadă ce spune în față și ce spune în spate.

(29)

Aș vrea să sufăr o dezamăgire: *să cred ani de zile că un om este necinstit și acesta să se dovedească a fi cinstit.*

(30)

Să facem puțină filosofie. Două forme mascate ale problemei fundamentale:
 a) raportul semn – semnificație; b) raportul enunț protocolar – enunț obiectiv.

(31)

Definiții.

1. România = India latină,
2. România = Răscruce de imperii sfărâmate,
3. România = Poartă a furtunilor,
4. România = Țara „Luceafărului” (Eminescu),
5. România = Țara geometriei absolute (Bolyai),
6. România = Țara „spațiului mioritic” (Blaga)
 Spațiul mioritic = spațiul geometriei absolute (din 5 și 6),
7. România = Patria lui Zamolxis,
8. România = Răscruce de vânturi istorice.

(32)

Având în vedere că forțele obscure se adună din nou în jurul meu trebuie să reanalizez raporturile mele cu diferiți indivizi și să iau măsuri. Indivizi care au importanță pentru mine: Ath. Joja, Radu Stoichiță, Ion Didilescu, Sorin Vieru, Pavel Apostol.

- Ath. Joja – trebuie contracarat,
 Radu Stoichiță – trebuie ținut în frâu,
 Ion Didilescu – trebuie menținute raporturile bune („atmosferă caldă”)
 Sorin Vieru – întărirea raporturilor,
 Pavel Apostol – o eventuală alternativă.

(33)

Nădăjduiesc că în viitor cineva va citi aceste rânduri. Va vedea atunci câtă risipă de energie ia *arta de a te descurca printre oameni*. În ce cloacă ne zbatem în secolul XX. Și totuși, ce să facem? Înainte! Dacă pot lucra înseamnă că trăiesc. La lucru, mii de draci!

(34)

Nu cred în Dumnezeu, dar am o idee care îl echivalează ca forță revelatoare: noi avem un drum al vieții care se desfășoară în mod necesar. Oricât s-ar strădui alții să ne pună piedici și oricât ne-am strădui noi să ne abatem este de prisos. Viața este o desfășurare, o inferență. Justificarea acestui punct de vedere l-am dat cu altă ocazie (cred că anticii au intuit o mare idee în ideea destinului).

(35)

Mania „zeilor” a cuprins toate nivelele societății. S.I. mi-a povestit următorul caz. La ședința locatarilor din bloc, portarul a luat cuvântul: „așa cum a spus și tov. Marinică... (Marinică fiind milițeanul sectorist). În limbajul de azi, expresia „așa cum a spus și...” a devenit o permanență oribilă. În toate domeniile se instalează un „zeu” care dă naștere cultului său. Măsuri urgente:

- a) Năruirea zeilor,
- b) Deschiderea polemicilor științifice,
- c) Selecția valorilor prin acțiune.

(Polemica științifică = mod de perfecționare a gândirii = mod de selecție a valorilor).

(36)

Există două tipuri de sisteme relativ la modul de abordare a contradicțiilor: *i*) sistemele în care contradicția este legiferată și nu mai apare ca un fenomen „anormal” (ex. în logică, sistemul lui Bocivar; pe plan social, sistemul parlamentar), *ii*) sistemele în care contradicția este eliminată (sistemele construite pe baza teoriei tipurilor a lui Russell). Sunt sisteme „prin extindere” și sisteme „prin restrângere”. Uneori este nevoie de un sistem, alteori de altul. Un sistem nou tinde spre „extindere” pentru rezolvarea propriilor contradicții; un sistem învechit nu mai poate rezolva probleme altfel decât prin suprimare, prin înlocuire cu un alt sistem. De la „extindere” la „restrângere”, aceasta este linia dezvoltării istorice.

(37)

Ce reprezintă *Rinocerii* lui Ionescu? De bună seamă nu pe *rinoceri*, ci pe acei oameni, care, în mod absurd au apărut în comunitățile omenești dând cu „cornul” în stânga și-n dreapta, când locul lor ar fi fost în turmele din câmpiile Africii. Absurdul este o apariție într-o sferă străină total de lucrul dat, este o deplasare într-un univers în care lucrul devine nefiresc.

.....

Rinocerii. Imaginați-vă că fiind într-o sală ne trezim deodată cu un rinocer intrând pe ușă. Nu-i așa că am avea senzația de imposibil? Ceea ce s-ar traduce

printr-o mare perplexitate. Senzația absurdului, iată reacția. Ionescu a introdus pe seama omului-rinocer, în fața căruia tremuri, această senzație a absurdului, unica senzație adecvată. Oamenii-rinoceri = oamenii care dau în stânga și în dreapta cu cornul.

(38)

Când crede lumea că sunt la pământ, atunci mă ridic mai tare. Sunt ca pisica. Dai cu ea de pământ și când te aștepți că e moartă te trezești că o ia la fugă dându-le cu tifla gălăgioșilor din jur.

(39)

Oamenii doresc cu ardoare un lucru, dar nu întotdeauna iese pe pofta inimii lor. O acțiune întreprinsă devine un act obiectiv (ceva ce nu mai depinde de voința lor). Devine obiectiv prin consecințe. Dacă actul este opera individului, apoi consecințele actului sunt ceva independent de voința individului. *Individul determină în mod liber cauza, dar cauza, la rândul ei, determină în mod liber consecințele.*

(40)

Trebuie acționat împotriva metodelor brutale. Aceste metode convin ticăloșilor. Tot ce e cale nedreaptă convine secăturilor. Împotriva ticăloșilor e permis orice, inclusiv ticăloșia.

(41)

Anecdotă despre Arghezi. Întrebat ce părere are despre Zaharia Stancu, a răspuns: „scriitorii se împart în culți și des-culți”.

(43)

S-a pus prea mult accentul pe cultura umanistică. Științele naturii merg prost. Numai cu critică literară, istorie și romanistică nu creăm spiritul național rezistent și competitiv. Multă maculatură. În multe domenii nu suntem în stare nici să sintetizăm serios ce fac alții. Compilație superficială (ciupeală). Unii oameni „de știință” au început să simtă plăcerea pentru filosofare. Puține lucrări care să se impună prin valoare proprie. Majoritatea celor care depășesc granițele intră prin „canalele comune” (comitetele de conviețuire pașnică) în altă limbă. Se întrunesc într-un congres și evident că se publică toate neghiobiile din dorința de a se menține colaborarea. *Trebuie să terminăm cu pălăvrăgeala și cu șmecheria din știință.*

Gh. Enescu, pagină de jurnal

(44)

Oamenii văd lumea prin ochii propriilor experiențe. Pentru că această experiență este de obicei unilaterală, viziunea însăși asupra lumii este unilaterală. Întregul care este văzut numai printr-o latură a sa este văzut inevitabil în mod unilateral. Acesta este rădăcina logică a oricărei metafizici. Experiența personală = ochelarii prin care vedem universul. A-l face pe om să aibă o vedere mai largă, mai apropiată de întreg, înseamnă a-i înfrînge limitele experienței proprii (a-i mări sfera experienței și a preocupărilor).

Matematicianul tinde să vadă lumea ca pe un sistem de „structuri matematice”, fizicianul ca pe un sistem de „sisteme mecanice”, chimistul ca pe un sistem de „proces de compunere și descompunere”, biologul ca pe un „organism” etc. Lucrurile merg atât de departe încât chiar și glumele sunt date uneori în forma preocupărilor de zi cu zi. Idealul este să învingem mărginirile experiențelor personale, dar ideal. Această condiție a metafizicii și a idealismului va rămâne și pe viitor, dar în viitor idealismul va fi o simplă eroare (un simplu fals) deoarece nu va mai avea baza socială care să-i permită erorii să degenereze în sistem (concepție).

(45)

Aș dori să creez în jurul meu un climat de înțelegere, de bunăvoință, de umanitate. Un climat în care să existe criterii comune pentru toți, în care să respire aerul demnității și egalității. Sentimentul dreptății s-ar naște din aplicarea egală a criteriilor unanim acceptate.

Aș vrea să-i deprind pe toți cei din jurul meu cu această senzație de demnitate și egalitate în fața criteriilor. Încălcarea criteriilor poate fi exclusă. Aplicarea lor va rămâne ceva aproximativ, dar odată ce sunt aplicate, însăși aproximările s-ar apropia cu timpul de ceea ce poate fi un ideal practic.

(46)

Problema democratizării. Posibilitățile actuale și direcțiile de acțiune:

- a) Polemica în știință,
- b) Libertatea opiniei publice,
- c) Creșterea rolului deputaților în M. A. N.,
- d) Discuții libere în organizațiile de bază,
- e) Alegeri libere la toate nivelurile,
- f) Difuzarea presei străine,
- g) Mai multă libertate de „încercare” în artă.

(47)

Problema procedelor critice.

Critica științifică trebuie să se bazeze pe anumite procedee.

a) *Cunoașterea precisă a textului.* Aceasta presupune:

- redefinirea termenilor autorului,
- confruntarea judecăților între ele (eventual confruntarea diferitelor părți ale lucrării).
- Desprinderea raționamentelor (a modului de demonstrație).

b) *Textul va trebui urmărit sub aspectele:*

- semantic (definește autorul exact termenii?),
- gnoseologic (sunt afirmațiile făcute adevărate?),
- consecvență logică (respectă autorul propriile idei?),
- stil (slujește stilul scopul propus?).

c) *Textul trebuie cercetat după schema următoare:*

- ce probleme și-a propus autorul să abordeze (care este scopul lucrării?),
- care este modul de abordare (mijloacele și organizarea lor pentru rezolvarea problemei),
- care sunt rezultatele obținute.

Odată ce am lămurit aceste chestiuni începe critica propriu-zisă (de fapt, ochiul critic stă întotdeauna treaz). Iată și câteva criterii privind verificarea ideilor (de fapt, toate criteriile se reduc la unul – aplicația).

- a) *Verificăm definiția dată de autor termenului aplicându-l.*
- definiția devine regulă de întrebuintare și deci o aplicăm la diferite cazuri; dacă duce la nonsensuri, ea este evident greșită.
 - definiția este confruntată cu uzul obișnuit al termenului.
 - definiția este aplicată la textul autorului (folosește autorul în mod consecvent termenii?).
- b) *Adevărul ideilor.*
- aplicăm ideile la obiect,
 - încercăm să deducem din ele concluzii absurde (sau imposibil de acceptat),
 - rezolvă ideile problema? Sunt ele un răspuns la problema/problemele puse de autor?
 - Sunt ideile o noutate?
- c) *Consecvența.*
- de urmărit acordul ideilor,
 - de urmărit modul în care se fac demonstrațiile,
 - de urmărit aplicațiile.
- d) *Metodele autorului.*
- metode logice (enunțate sau implicite),
 - tertipuri psihologice (dacă este cazul),
 - defecte generale de gândire,
 - probitate științifică.
- e) *Stilul.*
- gramatical,
 - logic,
 - artistic,
 - pragmatic (gradul în care corespunde scopului).

În critică se presupune că am elaborat noi înșine o concepție asupra problemei. Succesul criticii depinde de mijloacele cu care abordăm critica, de conștiința acestor mijloace. Critica = ramură a cercetării metateoretice. Tocmai de aceea trebuie să dezvoltăm mijloacele de cercetare metateoretică (un studiu asupra istoriei filosofiei este un studiu metateoretic). Regulă: după ce ai făcut critica trebuie să verifici rezistența criticii tale.

(48)

Pavel Apostol. Iată un individ cu adevărat interesant. Moral, total compromis (combinatorist, cabotin, cinic). Sub aspect intelectual face figură aparte în filosofia României de azi. În generațiile care ne preced, în domeniul gândirii marxiste el este figura cea mai interesantă și cea mai inteligentă. Personal, însă, prefer să nu am de-a face cu el (dacă nu vrei să ai de-a face cu diavolul atunci ocolește-l!). Există un singur prost care îl susține – T. Bugnariu. Cu Gulian e la cuțite. La Institutul de Filosofie s-a străduit să-l sape pentru a-i lua locul. Cu Joja e cam la fel de „prieten”.

Joja m-a averizat să nu intru în gașca lui, dar a vorbit politicos: „tov. Profesor Apostol. ...”. Care sunt caracteristicile intelectuale ale acestui individ?

- a) O putere de idee destul de mare,
- b) Puțin cam uscat (datorită lipsei de informație în științele particulare),
- c) Isteț (prinde ideea din zbor),
- d) Simțul umorului,
- e) Se împrăștie prea mult și se concentrează prea puțin.

(49)

Anul trecut am avut un eșec cu Stănescu + un eșec la *Contemporanul* + un eșec la *Tribuna*. Anul acesta am avut un eșec la Editura Tehnică + un eșec la Editura Didactică. În mai puțin de un an, cinci eșecuri! La acestea se adaugă eșecurile unei alte linii: conflictul cu Joja + anularea plecării în SUA + amânarea discutării planului de cercetare. Perioada 1 martie – 1 februarie (1964–65) o pot numi *perioada marilor eșecuri*.

(50)

Trei lucruri le cer prietenilor: 1) să nu mă subordoneze, căci orice constrângere mă îndepărtează (să știe că sunt liber să-mi văd de treabă și că numai cu bună înțelegere pot să le îndeplinesc dorințele), 2) să nu fie indiscreți (să nu-mi pretindă să le spun tot ce fac), 3) să-și stăpânească invidia (între prieteni invidia este de nesuportat și va duce, mai devreme sau mai târziu, la ruptură).

(51)

În sfârșit, studiul despre Descartes s-a născut. Lucrarea s-a epuizat extrem de repede. Se înțelege, datorită lui Descartes, dar, oricum, sunt mulțumit de studiu.

(52)

Gulian l-a amenințat pe redactorul șef de la Edit. Șt. „să nu se ia după cei de la *Europa Liberă* și să nu editeze opera lui P.P. Negulescu.”

(53)

Eminescu a fost conștient de metoda lui. În tinerețe el a versificat, pe rând, á la Alecsandri, á la Bolintineanu, Eliade și Alexandrescu. Tema tratată și modul de versificare erau aceleași, dar rezultatul era, uluitor, altul. Eminescu a dus la perfecțiune ceea ce la ceilalți era doar o intenție, nu o realizare meritorie. A dus la capăt tot ce era germene pozitiv în opera înaintașilor. Pentru că a absorbit tot, el este un „Alecsandri ideal”, un „Bolintineanu ideal”, un „Alexandrescu ideal”. Față de Alecsandri-ideal, evident că Alecsandri-real este doar o copie nereușită. În acest

fel, Eminescu i-a desființat pe toți înaintașii săi. Tot astfel Caragiale l-a desființat pe Alecsandri în comedie. În fine, Creangă a desființat (în sensul de *idealizat*) literatura populară.

Închipuiți-vă pe Michelangelo care ar fi lăsat statuia lui Moise la jumătatea lucrului. Eminescu a continuat statuile începute de înaintașii săi. Nu cunosc în alte literaturi o asemenea continuitate. Eminescu, însă, nu va mai putea fi desființat de nimeni. Dincolo de el nu mai poate urma decât „á la Eminescu”, copii făcute de meșteri, așa cum se întâmplă în pictură.

De remarcat este faptul că Eminescu a încercat aceeași operație de desființare și cu o serie de poeți străini. Cel puțin în cazul poeziei *La steaua* el a reușit. Este de presupus că l-ar fi putut desființa pe Schiller. Numai pe Shakespeare l-a tradus. Will își dusese operele până la capăt.

(54)

Îi înjurăm mereu pe evrei, dar nu-i vedem pe frații noștri care ne mănâncă zilele.

(55)

A încetat din viață George Călinescu. A fost incontestabil cel mai mare critic pe care l-a avut litera română. A fost fala nației timp de decenii. L-am iubit mult prea mult ca să nu-l plâng. Idolul generației noastre a dat cezarului ce-i al cezarului, dar crezul și l-a urmat neabătut.

L-am văzut prima dată în 1954 într-o conferință la Facultatea de Filologie, după publicarea romanului *Bietul Ioanide*. O aglomerare de public cum n-am întâlnit niciodată la alt profesor (fusesse atacat violent după publicarea romanului). Am reținut tonul „á la Cațavencu” (vocea subțire, prelungită, stilul declamatoriu și cam bombastic), dar o mare bogăție de idei, o libertate de gândire și o putere extraordinară de asociație. Călinescu mi s-a imprimat într-o imagine ce avea să-mi rămână până la sfârșit. Rețin critica împotriva celor ce i-au atacat limbajul romanului. Ideea era că personajele trebuie să-și păstreze în cărți „limbajul lor real”. Traducând în românește *Ana Karenina*, noi nu-l putem pune în gura unui țăran care să spună „oblicitu-s-au Vronski...”. Raiul, spunea el, este ceva foarte plicticos, „un loc în care nu plouă și nu ninge...”. La sfârșit a fost aplaudat cu frenezie.

Despre Călinescu, ca și despre Arghezi, circulă multe anectode. Nu știu care este adevărată și care nu, dar un lucru e cert – toate reflectă personalitatea sa. La o ședință a Academiei (poate prin '52 sau '53), când academicienii se alegeau după „criteriul muncii obștești”, Călinescu ar fi spus: „dacă munca obștească este criteriul pentru a fi ales membru al Academiei, atunci eu cred că cel mai îndreptățit să fie ales membru al Academiei este tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej”.

Întrebat altădată care este raportul său față de socialism, a răspuns: „dacă trenul merge până la Chitila, merg și eu până la Chitila”. La o ședință festivă, tot la Academie, venindu-i rândul să ia cuvântul, cere cu ton imperativ: „să iasă dobitocul!”. Până la urmă „dobitocul” s-a simțit și a ieșit. Era... Iorgu Iordan!

Azi l-am condus pe George Călinescu la cimitir. L-am văzut la Ateneu lungit pe catafalc. Gloria criticii românești a căzut, după o lungă suferință la spitalul din Otopeni. Mulțime mare. Au vorbit: Constanța Crăciun (oficial), Al. Philiphide („discurs”), Demostene Botez (poetic și patriotic – a spus, de pildă, că G. Călinescu era de origine din Bucovina, „pământ făcut pentru asemenea alcătuiri alese”), M. Novicov (prieten, a încheiat cu un adio frumos făcând publicul să lăcrimeze), și G. Ivașcu (cam jurnalistic, sec; lumea nu l-a mai ascultat privind la mașina mortuară). O mare mulțime l-a condus până la Palatul Poștei, unde cei care au dorit să meargă la Bellu s-au urcat în autobuze și microbuze.

Asupra lui G. Călinescu au căzut primii bulgări de pământ. A intrat în circuitul naturii pe o poartă vecină cu aceea a marelui Eminescu. Adio, mirifică imagine! Minunata zi de primăvară a venit astăzi fără tine!

(56)

Din nou problema cărții mele *Introducere în logica matematică*. Seg. Id. vrea să facă din „bun de difuzat” mai mult decât o chestiune formală. A propus două referate (cine?). Nu e de mirare să-l facă Gașpar (de ce?). Povestea cu coperta s-a cam lungit. Povestea cu *Logica inductivă* a fost o lovitură (am impresia că „a făcut-o pe prostul”). Ce atitudine trebuie luată? 1. – Trebuie să fiu pregătit pentru ultima instanță (renunțarea), 2. – trebuie să fiu pregătit pentru prima instanță (lupta).

Seg. Id. a făcut pierdute două pagini (cred că le-a dat cuiva pentru referat. Lui M. C.?). Din nou luptă. Care va fi argumentul meu? *a*) de ce n-a respins-o din primul moment?, *b*) cine are ceva de spus să spună în presă, după apariție (critică directă, nu lovituri pe la spate).

(57)

Am auzit spunându-se: „Facultatea de Filosofie trebuie să fie în primul rând o facultate de ideologie” (cu înțelesul: mai puțină știință, mai multe documente de partid și texte clasice, deoarece altfel ar însemna să ne apucăm de învățat serios, ceea ce nu ne-ar conveni). La o asemenea teză ipocrită întreb: poți rupe filosofia de științele particulare?

.....

Ce fel de comunist sunt eu? Desigur, nu un comunist religios; și nu un comunist soldat. Eu nu pot face declarații de om simplu (lipsit de reflexivitate), sau de „șmecher”: „a fost o zi mare, n-am s-o uit niciodată...”. *Eu sunt un comunist rațional, care vede realitatea cu ochi critic și care o acceptă conștient de meritele și de limitele ei. Partidul este pentru mine un instrument în slujba patriei. Față de „instrument” am o atitudine rațională; față de Patrie, una sentimentală.*

.....

Iată în ce atmosferă de luptă suntem nevoiți să trăim. Eu scriu tot ceea ce alții numai gândesc (poate fragmentar). Jurnalul meu intim va fi jurnalul conștiinței

mele zilnice. Se va putea aprecia exact ce frământări am avut ani de-a rândul. Am omis unele probleme (de ex. problemele de familie, dar cu timpul am să le recapitez și pe acestea, ca apoi să le înregistrez permanent).

(58)

Vorbim despre faptul că ne influențăm destinul, dar cum? În 1943 am vrut să merg la liceu (eram un școlar foarte bun). Taxele exorbitante nu mi-au permis. În 1945, schimbându-se lumea, s-a dat drumul la toți opincarii. Am putut intra și eu la liceu. Dacă nu se schimba lumea, nu aș fi rămas eu, cu toată voința și inteligența mea, la sapă?

În 1948 a murit tata. Dacă conducerea Liceului 8 (în frunte cu Jean Angenstreich) n-ar fi binevoit să-mi dea bursă, fără acte, aș mai fi urmat eu liceul?

În 1952 s-au acordat burse aproape generale (cu excepția chiaburilor) și s-a dat drumul foarte ușor în facultate celor cu origine bună. Dacă nu erau toate acestea mai ajungeam eu la facultate? Apoi, în 1948, când a început să se distingă între „chiaburi” și „mijlocași”, noi care aveam formal aproape 9 ha de pământ, dacă am fi fost trecuți la chiaburi – ceea ce nu s-a întâmplat datorită unui caz fericit (simpatie la sfatul popular) – aș mai fi putut intra eu undeva?

În 1957 când a fost repartizarea, dacă nu ar fi fost problema cu „îmbunătățirea compoziției naționale” aș fi ajuns eu la catedră? (Doar era prevăzut Grumberg Sorel).

În 1958, când am fost propus pentru aspiratură, dacă Joja n-ar fi fost ministru, nu s-ar fi dus concurentul meu Mahler?

În 1962, când am fost reîncadrat, dacă n-ar fi fost problema „eu (român) sau Wald (evreu)”, și dacă n-ar fi fost simpatia momentană a lui Joja, nu aș fi rămas eu la Catedra de Socialism de la Institutul de Petrol și Gaze? Tot în 1962, dacă nu ar fi fost concurența dintre Alexeev și Voișvilo, și simpatia din interes a lui Alexeev pentru mine, având în vedere atitudinea mea scandalosă față de ruși, aș fi terminat eu cu bine aspiratura? Și tot în 1962, dacă n-ar fi fost reorientarea politică a țării noastre, nu m-ar fi costat scandalul meu cu rușii?

În 1963, dacă inamicii mei (Paul Popescu etc.) nu ar fi decăzut, aș fi intrat eu în partid?

Aș putea continua destul de mult.

Și acum, mă rog, în ce măsură am influențat eu destinul meu? Într-un singur sens: am fost pregătit pentru ca evenimentele să mă favorizeze, să mă aleagă pe mine în cazul că ele se vor produce. Trebuie să fim pregătiți pentru examen, dar dacă examenul nu va fi programat? Iată deci cum se făurește ceea ce numim „destinul omului”.